
Arkadiusz Lewicki
Uniwersytet Wrocławski
ORCID: 0000-0003-0484-2849

Główni bohaterowie i główne bohaterki najpopularniejszych filmów z lat 1940–2019. Analiza ilościowa

W opublikowanym w 2014 r. artykule zatytułowanym *Analiza box office'ów jako narzędzie badań filmoznawczych*¹, zwrócono uwagę z jednej strony na problemy metodologiczne związane ze stosowaniem narzędzi badań ilościowych w badaniach filmoznawczych, a z drugiej wskazano na różnego typu szanse, jakie może stworzyć wprowadzenie tego typu badań w obszar dyskursu filmoznawczego. W poniższym tekście, w odwołaniu do przywołanego artykułu, wskazano na praktyczne możliwości zastosowania badań nad najpopularniejszymi dziełami filmowymi z określonych okresów. W artykule skupiono się tylko na jednym z aspektów, które mogą zostać poddane analizie, a mianowicie na rozkładzie płci pierwszoplanowych bohaterów dzieł filmowych z lat 1940–2019. Badanie ilościowe przeprowadzone zostało na grupie 800 filmów i obejmuje swoim zasięgiem 80 lat rozwoju kinematografii, co z jednej strony pozwala na uchwycenie różnego typu zmian o charakterze diachronicznym, choć z drugiej, jak wszystkie badania na dużych bazach, prowadzi do pewnych uproszczeń, które są niezbędne do stworzenia obrazu o charakterze syntetycznym. Jak twierdził Henry Mintzberg:

¹ A. Lewicki, *Analiza box office'ów jako narzędzie badań filmoznawczych*, „Kwartalnik Filmowy” 2014, nr 85, s. 118–132.

świat dzieli się na *syntetyków* i *analityków* (na co pierwszy zwrócił uwagę Charles Darwin). Pierwsi starają się wszystko łączyć w grupy, drudzy wiecznie dzielą włos na czworo. Syntetycy definiują kategorie odzwierciedlające pewne podobieństwa zjawiska. Analitycy skupiają się na różnicach i dlatego z wielkim zapamięłaniem rozkładają kategorie na czynniki pierwsze (a przy okazji często syntetyków na łopatki)².

Artykuł ma więc charakter syntetyczny, ze wszystkimi zaletami i wadami tego typu tekstów.

Metodologia badań

Pod uwagę zostały wzięte filmy znajdujące się w pierwszej dziesiątce najbardziej kasowych filmów z kolejnych lat. W ten sposób wybrano z każdej dekady sto najpopularniejszych filmów. Taki sposób doboru materiału poddanego analizie miał na celu zobiektywizowanie badań, które dotyczyłyby dzieł najpopularniejszych w momencie ich powstania, choć nie zawsze znajdujących się dziś wśród „dzieł kanonicznych”, omawianych przez historyków kina, a często wręcz filmów współcześnie zapomnianych. Skupienie się na kinie popularnym (w bardzo dosłownym znaczeniu tego terminu, w badaniu pod uwagę wzięto jedynie tytuły, które rzeczywiście cieszyły się popularnością wśród szerokiej widowni) pozwala wskazać na przenikające się relacje nadawczo-odbiorcze. Jak pisze Denis McQuail:

rzadko kiedy media są jedynym koniecznym czy wystarczającym warunkiem zaistnienia jakiegoś skutku, a ich względny udział bardzo trudno oszacować. [...] Co więcej, nie bardzo ma sens mówienie o „mediach”, tak jakby były pojedynczym czynnikiem, a nie nośnikami ogromnie zróżnicowanych przekazów, obrazów i idei. Większość z nich nie jest oryginalnym produktem samych mediów, ale pochodzi ze społeczeństwa i jest społeczeństwu przez media odsyłane³.

Oczywiście, w przeciągu 80 lat zmieniały się systemy produkcji i dystrybucji filmów⁴, zmieniał się demograficzny profil widowni⁵, zmieniała

² H. Mintzberg, *Jak naprawdę działają organizacje. Siedem kluczy do zrozumienia ich funkcjonowania, struktury i roli w naszej codzienności*, tłum. M. Witkowska, Warszawa 2024, s. 237.

³ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, red. T. Goban-Klas, tłum. M. Bucholc, A. Szulżycka, Warszawa 2008, s. 448.

⁴ M. Adamczak, *Globalne Hollywood, filmowa Europa i polskie kino po 1989 roku*, Gdańsk 2010; tenże, *Kapitały przemysłu filmowego. Hollywood, Europa, Chiny*, Warszawa 2018.

⁵ *Badanie widowni filmowej. Antologia przekładów*, red. K. Klejsa, M. Saryusz-Wolska, Warszawa 2014.

się filmowa technologia⁶, znaczenie marketingu i reklamy utworów audio-wizualnych⁷ i wiele innych czynników decydujących o popularności (lub jej braku) poszczególnych tytułów. Jednak, jak się wydaje, nie zmieniło się jedno – popularność zawsze zdobywały te filmy, które zaspokajały jakieś potrzeby widowni. Mogły to być potrzeby uświadamiane lub nieuświadamiane, istniejące w samym społeczeństwie lub wykreowane przez posiadaczy władzy symbolicznej, zarówno znajdujących się wewnątrz, jak i na zewnątrz systemów medialnych, ale teksty kultury, które zyskały popularność, musiały wpasować się w którąś z potrzeb społecznych i w taki czy inny sposób na nią odpowiedzieć.

W celu wyznaczenia 800 filmów poddanych analizie wzięto pod uwagę dane dostępne w dwóch źródłach. Z powodu niedostatecznej liczby rzetelnych badań, w przypadku lat 1940–1979 XX w. wykorzystano dane zawarte w książce *Box-office Champs. The Most Popular Movies of the Last Fifty Years* stworzonej przez Eddiego Dormana Kaya⁸. Jak przyznaje sam autor, zastosowana przez niego metodologia zbierania danych nie była idealna, w przypadku niektórych dzieł filmowych jednoznaczne ustalenie ostatecznej kwoty zarobionej przez dany film mogło być jedynie przybliżone. Autor *Box-office Champs* zwraca również uwagę na problem związany z faktem, że niektóre filmy, mające swoje premiery pod koniec roku kalendarzowego znajdowały się w pierwszej dziesiątce zestawienia dopiero w roku kolejnym, w swoim zestawieniu przyjął on bowiem zasadę wskazywania 10 najlepiej zarabiających filmów, które pojawiły się w amerykańskiej dystrybucji w danym roku kalendarzowym⁹. Odmienną metodologię przyjęli redaktorzy strony www.boxofficemojo.com, z której zaczerpnięte zostały dane dotyczące filmów z lat 1980–2019. Podają oni łączne przychody dzieł filmowych, niezależnie od tego, w którym roku zostały osiągnięte, uznając za najważniejszą datę premiery danego dzieła na rynku amerykańskim. W zestawieniu, które poddano ostatecznej analizie, wzięto pod uwagę wyniki finansowe, które film uzyskał (dotyczy to filmów po roku 1980) na rynku globalnym (*Worldwide*), choć w przypadku tytułów do roku 1998 dane te nie zawsze są pełne, dopiero bowiem od roku 1998 [boxofficemojo](http://www.boxofficemojo.com) w pełni uwzględnia również wyniki finansowe uzyskane poza USA, we wcześniejszych zestawieniach podając wyniki jedynie wybranych tytułów, zbierane przez kilku producentów/dystrybutorów. Takie zestawienie danych pozwala jednak na ujednolicenie sposobu zbierania danych dla ko-

⁶ B. Salt, *Styl i technologia filmu. Historia i analiza*, tłum. A. Helman, Łódź 2003.

⁷ F. Kerrigan, *Film Marketing*, New York–London 2017.

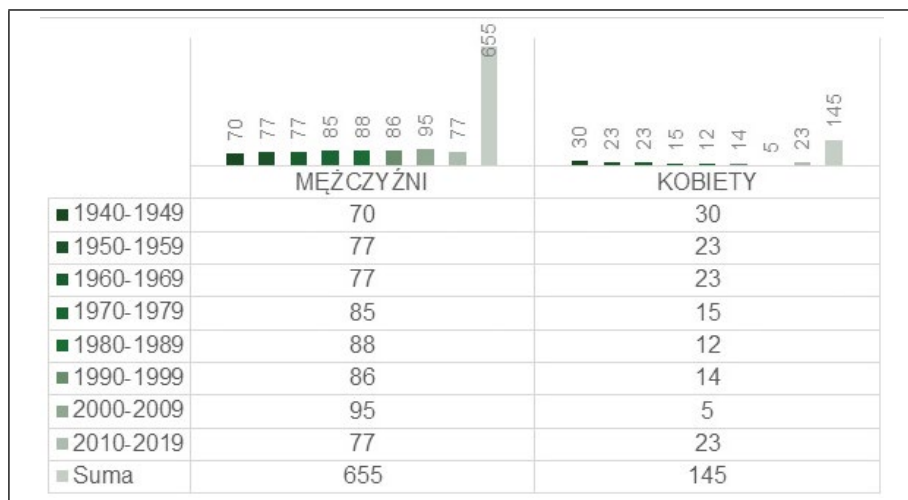
⁸ E.D. Kay, *Box-Office Champs. The Most Popular Movies of the Last Fifty Years*, New York 1991.

⁹ Tamże, s. 7.

lejszych okresów. W dodatku gdyby za lata 1980–1998 uwzględnić jedynie wyniki uzyskane w USA, to różnice pomiędzy listami dotyczyłyby około 15% tytułów, a wszystkie omawiane filmy również na rynku amerykańskim znajdowały się pierwszych dwudziestkach najpopularniejszych filmów danego roku.

Następnie w przypadku każdego filmu sprawdzono, w portalu www.imdb.com (w dalszej części tekstu IMDb), kto podany jest jako pierwszy z aktorów/aktorek wymienionych w omówieniu obsady danego filmu, następnie sprawdzone zostały trzy pierwsze wymienione nazwiska, a potem sześć pierwszych postaci wymienionych w haśle dotyczącym każdego z badanych filmów (dane zbierano w lutym 2024 r.). W większości przypadków redaktorzy portalu zachowują w podawaniu kolejności nazwisk aktorów występujących w poszczególnych filmach kolejność zgodną z napisami początkowymi.

Badanie

Ilustracja 1. Liczba mężczyzn i kobiet w rolach pierwszoplanowych w najpopularniejszych filmach z lat 1940–2019

Źródło: opracowanie własne.

Pierwszoplanowe postaci kobiece

Zestawienie, które jest wynikiem badań przeprowadzonych na wyodrębnionym materiale 800 filmów i którego wyniki są widoczne na ilustracji nr 1, przynosi zaskakujące wyniki. Można było się spodziewać, że

dominacja mężczyzn w kategorii ról wiodących, czyli gwiazd wymienianych jako najważniejsza postać w danym dziele filmowym, będzie znacząca. Niespodziewanie okazało się, że w przypadku najpopularniejszych filmów z danej dekady początek badanego okresu, czyli lata 1940–1960 prezentował znacznie więcej (choć wciąż jedynie 30–23%) pierwszoplanowych postaci kobiecych. W latach 40. aż w 30 filmach to aktorki były gwiazdami, których zadaniem było przyciągnięcie widzów do kin.

Lata 2000–2009

Najmniej filmowych blockbusterów z wiodącymi rolami kobiecymi wyprodukowano zaś w pierwszej dekadzie XXI w., bowiem było to jedynie 5 tytułów, wśród których znajdziemy trzy filmy oparte na ukazywaniu perypetii romansowych głównych bohaterek, czyli: *Moje wielkie greckie wesela* (*My Big Fat Greek Wedding*, reż. Joel Zwick, 2002), *Mamma Mia!* (reż. Phyllida Lloyd, 2008) i *Saga 'Zmierzch': Księżyc w nowiu* (*The Twilight Saga: New Moon*, reż. Chris Weitz, 2009) oraz dwa filmy przygodowe: *Opowieści z Narnii: Lew, czarownica i stara szafa* (*The Chronicles of Narnia: The Lion, the Witch and the Wardrobe*, reż. Andrew Adamson, 2005), w którym to filmie za najważniejszą postać uznano White Witch graną przez Tildę Swinton oraz kolejny remake przygód wielkiej małpy, czyli *King Kong* z roku 2005 w reżyserii Petera Jacksona z Naomi Watts w roli Ann Darrow.

Lata 1980–1989

Drugą dekadą z najmniejszym odsetkiem filmów z kobietami w rolach wiodących były lata 80. XX w. W tej dekadzie jedynie w 12 filmach pojawiły się wyraziste bohaterki kobiece. W większości były to opowieści obyczajowe, z wyraźnym wątkiem miłosnym. Do tego typu filmów z pewnością można zaliczyć takie dzieła, jak: *Błękitna laguna* (*The Blue Lagoon*, reż. Randal Klesner, 1980) z Brooke Shields, *Flashdance* (1983, reż. Adrian Lyne) z Jennifer Beals, *Pożegnanie z Afryką* (*Out of Africa*, reż. Sydney Pollack, 1985) z Meryl Streep czy *Wpływ księżycy* (*Moonstruck*, reż. Norman Jewison, 1987) z Cher w roli głównej. Biograficzny film *Córka górnika* (*Coal Miner's Daughter*, reż. Michael Apted, 1980) z Sissy Spacek, dramat *Nad Złotym Stawem* (*On Golden Pond*, reż. Mark Rydell, 1981), z oscarową rolą Katharine Hepburn, czy komediodramat *Czułe słówka* (*Terms of Endearment*, reż. James L. Brooks, 1983) z również nagrodzoną Oscarem Shirley MacLaine w opisie znajdującym się na portalu IMDb nie mają określenia „romans”, ale i w tych dziełach znajdziemy różnego typu wątki miłosne. Do tego zestawu należy dodać trzy komedie: musicalowo-familijną *Annie* (1982, reż. John Huston) z nastoletnią Aileen Quinn w roli tytułowej, sensacyjną – *Bezlitośni ludzie* (*Ruthless People*, reż. Jim Abrahams, David Zucker, Jerry Zucker, 1986) oraz

komediove potyczki z mundurem toczone przez Goldie Hawn w filmie *Szeregowiec Benjamin* (*Private Benjamin*, reż. Howard Zieff, 1980). Kobiecte bohaterki pojawiły się również w dwóch popularnych w latach 80. horrorach: w *Duchu* (*Poltergeist*, reż. Tobe Hooper, 1982) JoBeth Williams stawiała czoła niewyjaśnionym zjawiskom, które nawiedziły jej dom, w roku 1986 Sigourney Weaver po raz drugi wcieliła się w postać Ripley, w filmie *Obcy 2 – decydujące starcie* (*Aliens*) w reżyserii Jamesa Camerona.

Lata 2010–2019

Rola odgrywana przez Sigourney Weaver zdaje się kluczowa dla rozwoju kobiecych postaci w filmach, przede wszystkim filmach opartych na widowiskowości, co widać w dziełach popularnych w drugiej dekadzie XXI w. i zawartym w nich sposobie przedstawiania kobiecych bohatererek. „Wojowniczkki” pojawiają się bowiem w większości filmów z pierwszoplanowymi rolami damskimi, które gościły na ekranach w latach 2010–2019. Były to przede wszystkim cztery części opowieści o *The Hunger Games* z Jennifer Lawrence w roli dzielnej łuczniczki Katniss Everdeen; trzy ostatnie części sagi *Star Wars*, w których najważniejszą postacią staje się Rey, grana przez Daisy Ridley; również w spin-offie gwiazdnej sagi, filmie *Łotr 1. Gwiezdne wojny – historie* (*Rogue One: A Star Wars Story*, reż. Gareth Edwards, 2016) główną bohaterką jest dziewczyna – Jyn Erso (Felicity Jones). Do tego dochodzą dwie postaci z uniwersów komiksowych: wywodząca się ze świata DC *Wonder Woman* (2017, reż. Patty Jenkins) oraz pochodząca z konkurencyjnego uniwersum *Kapitan Marvel* (*Captain Marvel*, reż. Anna Boden, Ryan Fleck, 2019). Uzupełnieniem tej listy jest grana przez Sandrę Bullock Ryan Stone, dzielna kapitan statku kosmicznego, która nie musi co prawda stawiać czoła zastępom uzbrojonych przeciwników, ale pustce kosmosu, w której przyszło jej walczyć o przeżycie w filmie *Grawitacja* (*Gravity*, reż. Alfonso Cuarón, 2013). Dziewięć kolejnych filmów z bohaterkami w roli głównej, to animacje: *Zaplątani* (*Tangled*, reż. Nathan Greno, Byron Howard, 2010), *Kraina lodu* (*Frozen*, reż. Chris Buck, Jennifer Lee, 2013) *Minionki* (*Minions*, reż. Kyle Balda, Pierre Coffin, 2015), *W głowie się nie mieści* (*Inside Out*, reż. Pete Docter, Ronnie Del Carmen, 2015), *Gdzie jest Dory?* (*Finding Dory*, reż. Andrew Stanton, Angus MacLane, 2016), *Zwierzogród* (*Zootopia*, reż. Byron Howard, Rich Moore, Jared Bush, 2016), *Kraina lodu 2* (*Frozen II*, reż. Chris Buck, Jennifer Lee, 2019) lub filmy aktorskie rozgrywające się w baśniowych krainach: *Czarownica* (*Maleficent*, reż. Robert Stromberg), *Piękna i Bestia* (*Beauty and the Beast*, reż. Bill Condon, 2017), które przedstawiają często mało konserwatywny obraz kobiecości, a przynajmniej część bohatererek także dałoby się zaliczyć do grona filmowych wojowniczek,

nawet jeśli są, jak Judy Hopps ze *Zwierzogrodu*, jedynie króliczkami marzącymi o pracy w policji. Co warto podkreślić, jedynie w przypadku jednego filmu animowanego (*Zaplątani*) i dwóch wymienionych baśniowych opowieści aktorskich, pojawiają się przypisania tych dzieł do gatunku romansowego. Jeśli dodamy do tego trzy filmy z serii *The Twilight Saga*, z Kristen Stewart w roli Belli Swan, które miały swoje premiery w latach 2010–2019, to okaże się, że jedynie 6 z 23 filmów z drugiej dekady XXI w., w których pojawiły się wiodące postaci kobiece, zawierało wyrazisty wątek miłosny.

Lata 1940–1949

Jak wspomniano, najwięcej filmów wśród stu kasowych przebojów dekady, znajdziemy w dziełach z lat 1940–1949. Warto jednak zauważyć, że dokładnie połowa z 30 filmów z pierwszoplanowymi postaciami kobiecymi, pojawiła się na ekranach amerykańskich kin w latach 1943–1945, czyli w momencie, gdy Hollywood musiało zmierzyć się ze zmianą, jaka nastąpiła wśród widowni, na której dominowały kobiety – mężczyźni w tym czasie walczyli w Europie lub na Pacyfiku. Zdecydowana większość z tych 30 filmów to utwory (w przeciwieństwie do filmów z XXI w.), w których pojawiały się wyraźnie zarysowane wątki miłosne. Aż 22 produkcje zostały przez redaktorów IMDb przypisane do gatunku „romance”. Wśród tytułów, które nie miały na tyle wyrazistego wątku romansowego, by pojawiła się przy nich ta kategoria, znajdziemy filmy biograficzne: religijną opowieść o Bernadette Soubirous (Jennifer Jones) – *Pieśń o Bernadecie* (*The Song of Bernadette*, reż. Henry King, 1943) i kolejną ekranizację historii Joanny d’Arc, wyreżyserowaną w roku 1948 przez Victora Fleminga z Ingrid Bergman w roli tytułowej; westernowy dramat *Arizona* (1940, reż. Wesley Ruggles); komedię – *Coney Island* (1943, reż. Walter Lang) z Betty Grable (w tym filmie obecne są mocno zarysowane, choć w żartobliwej formie, wątki romansowe), oraz 5 dramatów – *Smocze nasienie* (*Dragon Seed*, reż. Harold S. Bucquet, Jack Conway, 1944) z Katharine Hepburn, *Dolina decyzji* (*The Valley of Decision*, reż. Tay Garnett, 1945) z Greer Garson, *Johnny Belinda* (1948, reż. Jean Negulesco) z Jane Wyman, *Kłębowski żmij* (*The Snake Pit*, reż. Anatole Litvak, 1948) z Olivią de Havilland oraz *Pinky* (1949, reż. Elia Kazan, John Ford) z Jeanne Crain. Nie oznacza to jednak, że jedynie w tych filmach zarysowano wyraziste postaci kobiece, zarówno filmy z pierwszoplanowymi rolami kobiecymi, w których pojawiały się wątki miłosne, jak i niektóre filmy z wiodącą rolą męską, zawierały ciekawe portrety kobiet, niekoniecznie podporządkowanych konserwatywnej wizji świata. Bowiem filmy zawierające opowieści miłosne także były niezwykle zróżnicowane. Były to na przykład filmy

musicalowe, często wykorzystujące schemat *backstage story*, takie jak: *Stage Door Canteen* (reż. Frank Borzage, 1943) z Cheryl Walker, *Hollywood Canteen* (reż. Delmer Daves, 1944) z Bette Davis, *Siostry Dolly* (*The Dolly Sisters*, reż. Irving Cummings, 1945) z Betty Grable, *State Fair* (reż. Walter Lang, 1945) z Jeanne Crain, *Córka Neptuna* (*Neptune's Daughter*, reż. Edward Buzzell, 1949), *Parada wielkanocna* (*Easter Parade*, reż. Charles Walters, 1948) z Judy Garland, która była również gwiazdą takich popularnych w tej dekadzie filmów, jak *Spotkamy się w St. Louis* (*Meet Me in St. Louis*, reż. Vincente Minnelli, 1944) czy *Dziewczęta Harveya* (*The Harvey Girls*, reż. George Sidney, 1946). Inna wielka aktorka tamtego okresu, czyli Ginger Rogers wystąpiła w filmach: *Kitty Foyle* (reż. Sam Wood, 1940), *Lady in the Dark* (reż. Mitchell Leisen, 1944) i *Weekend w hotelu Waldorf* (*Week-End at the Waldorf*, reż. Robert Z. Leonard, 1945). W tym zestawie filmów, znajdziemy również filmy przygodowo-historyczne, takie jak: *Wieczna Amber* (*Forever Amber*, reż. Otto Preminger, John M. Stahl, 1947) czy *Trzej muskietierowie* (*The Three Musketeers*, reż. George Sidney, 1948), w którym największą gwiazdą w obsadzie była grająca Lady de Winter Lana Turner. Wśród najpopularniejszych filmów z lat 40., w których główne role odgrywały kobiece bohaterki uwikłane w różnego typu relacje miłosne, znajdziemy również adaptację powieści Louisy May Alcott: *Małe kobiety* (*Little Women*, reż. Mervyn LeRoy, 1949) z June Allyson w roli głównej, komedię *Jajko i ja* (*The Egg and I*, reż. Chester Erskine, 1947) z Claudette Colbert, western *Pojedynek w słońcu* (*Duel in the Sun*, reż. King Vidor, 1946), w którym o względy postaci granej przez Jennifer Jones walczyli Joseph Cotten i Gregory Peck, który wystąpił także w *Urzeczonej* (*Spellbound*, reż. Alfred Hitchcock, 1945) u boku Ingrid Bergman oraz film biograficzny *Curie-Skłodowska* (*Madame Curie*, reż. Mervyn LeRoy, 1943), w którym w rolę tytułową wcieliła się Greer Garson. W zasadzie jedynie trzy filmy z głównymi postaciami kobiecymi, które znalazły się w zestawieniu najpopularniejszych filmów lat 40., można by nazwać klasycznymi melodramatami obyczajowymi, we wszystkich pojawiły się bowiem nie tylko wątki miłosne, ale również odniesienia do toczącej się właśnie wojny. Wspomniana już Garson, zagrała tytułową rolę w filmie Williama Wylera *Pani Miniver* (*Mrs. Miniver*, 1942), także wymieniona już Colbert wystąpiła w *Odkąd wyjechałeś* (*Since You Went Away*, 1944) Johna Cromwella, zaś Irene Dunne w *Białych klifach w Dover* (*The White Cliffs of Dover*, 1944) w reżyserii Clarence'a Browna. To zróżnicowanie gatunkowe filmów z głównymi postaciami kobiecymi wskazuje, że w dekadzie 1940–1949 nawet w filmach, w których pojawiały się wątki romansowe, trudno znaleźć jeden dominujący i powszechnie obowiązujący wzorec genderowy.

Lata 1950–1959

Co warte zauważenia, w latach 50. XX w. na 23 filmy z wiodącą rolą kobiecą, jedynie 8 nie zostało dookreślonych jako filmy romansowe. Ale w zasadzie jedynie dwie produkcje nie zawierały tego typu wątków, był to film dla młodzieży *Żółte psisko* (*Old Yeller*, reż. Robert Stevenson, 1957) oraz film z Audrey Hepburn *Historia zakonnic* (*The Nun's Story*, reż. Fred Zinnemann, 1959). Pozostałe 6 tytułów zostało opisanych jako dramaty, choć spora ich część to wręcz kanoniczne dziś opowieści o komplikacjach życia uczuciowego, wśród tych tytułów znajdują się bowiem takie utwory jak: *Tramwaj zwany pożądaniem* (*A Streetcar Named Desire*, reż. Elia Kazan, 1951) z Vivien Leigh, *Olbrzym* (*Giant*, reż. George Stevens, 1956) i *Kotka na gorącym blaszanym dachu* (*Cat on a Hot Tin Roof*, reż. Richard Brooks, 1958) – w obu filmach w głównej roli wystąpiła Elizabeth Taylor, a także dziś już mniej rozpoznawane dramaty: *Jutro będę płakać* (*I'll Cry Tomorrow*, reż. Daniel Mann, 1955) z Susan Hayward i *Imitacja życia* (*Imitation of Life*, reż. Douglas Sirk, 1959) oraz kostiumowy film Michaela Curtiza *Egipcjanka Sinuhe* (*The Egyptian*, 1954) z Jean Simmons w roli Merit. Obok tych filmów znajdziemy 15 produkcji z wyrazistymi wątkami romansowymi, choć rozgrywających się w różnych czasach historycznych i utrzymanych w różnych tonacjach stylistycznych. Bowiem oprócz filmów z popularnego wówczas podgatunku „peplum”, takich jak najbardziej kasowy film 1950 r., czyli *Samson i Dalila* (*Samson and Delilah*, reż. Cecil B. DeMille, 1949) z Hedy Lamarr czy wspomniany *The Egyptian*, pojawiają się w tym zestawieniu westernowe komedie, takie jak *Rekord Annie* (*Annie Get Your Gun*, reż. George Sidney, Busby Berkeley, 1950) z Betty Hutton w roli dzielnej Annie Oakley, czy filmy musicalowe: *Siedem narzeczonych dla siedmiu braci* (*Seven Brides for Seven Brothers*, 1954) Stanleya Donena lub *Statek komedianów* (*Show Boat*, 1951) wyreżyserowany przez George'a Sidneya; ekranizacja klasycznej powieści Lwa Tołstoja *Wojna i pokój* (*War and Peace*, reż. King Vidor, 1956) z Audrey Hepburn, przygodowy film w reżyserii Comptona Bennetta i Andrew Martona *Skarby króla Salomona* (*King Solomon's Mines*, 1950), kilka komedii i komediodramatów, takich jak: *Urodzeni wczoraj* (*Born Yesterday*, reż. George Cukor, 1950), *Jak poślubić milionera* (*How to Marry a Millionaire*, reż. Jean Negulesco, 1953), *Mężczyźni wolą blondynki* (*Gentlemen Prefer Blondes*, reż. Howard Hawks, 1953), *Ciotka Mame* (*Auntie Mame*, reż. Morton DaCosta, 1958), musical z Ritą Hayworth *Kumpel Joey* (*Pal Joey*, reż. George Sidney, 1957) oraz dwa romansowe dramaty: *Za wszelką cenę* (*Not as a Stranger*, reż. Stanley Kramer, 1955) i *Peyton Place* (1957, reż. Mark Robson). Uzupełnieniem listy są trzy filmy animowane wyprodukowane przez wytwórnię Walta Disnaya: *Kopciuszek* (*Cinderella*, reż. Clyde Geronimi, Wilfred Jackson, Hamilton Luske) z roku 1950, *Zakochany kundel* (*Lady*

and the Tramp, reż. Clyde Geronimi, Wilfred Jackson, Hamilton Luske) z 1955 i *Śpiąca królowna* (*Sleeping Beauty*, reż. Les Clark, Clyde Geronimi, Eric Larson) z 1959.

Lata 1960–1969

W latach 60. filmy z kobiecymi bohaterkami w rolach głównych stanowiły blisko jedną czwartą najpopularniejszych produkcji. Spora w tym zasługa gwiazd filmowych tamtej dekady, przede wszystkim Elizabeth Taylor. Z 23 filmów, które znalazły się w czołówce zestawień box-office'u aż w sześciu w roli głównej wystąpiła Taylor, która zainkasowała milion dolarów za występ w filmie *Kleopatra* (*Cleopatra*, reż. Joseph L. Mankiewicz, Rouben Mamoulian, 1963). Pozostałe filmy z jej udziałem, to: *Nagle, ostatniego lata* (*Suddenly, Last Summer*, Joseph L. Mankiewicz, 1959), *Butterfield 8* (*Butterfield 8*, reż. Daniel Mann, 1960), *Z życia VIP'ów* (*The V.I.P.s*, reż. Anthony Asquith, 1963), *Brodziec* (*The Sandpiper*, Vincente Minnelli, 1965), *Kto się boi Virginii Woolf?* (*Who's Afraid of Virginia Woolf?*, reż. Mike Nichols, 1966). Drugą z kobiecych gwiazd, która przyciągała widzów do kin w latach 60., była Julie Andrews, której trzy filmy musicalowe znalazły się w czołówce zestawień. Były to filmy: *Dźwięki muzyki* (*The Sound of Music*, reż. Robert Wise, 1965), *Mary Poppins* (reż. Robert Stevenson, 1964) oraz *Na wskroś nowoczesna Millie* (*Thoroughly Modern Millie*, reż. George Roy Hill, 1967). Musicalowy charakter miało również 6 innych filmów, w których wiodące role grały popularne w tamtej dekadzie aktorki. W 1961 r. wśród 10 najpopularniejszych filmów pojawiły się dwa musicale z głównymi rolami kobiecymi: *West Side Story* (reż. Jerome Robbins, Robert Wise, 1961) z Natalie Wood oraz *Flower Drum Song* (reż. Henry Koster, 1961) z Nancy Kwan. W roku 1964 były to: *Niezatapialna Molly Brown* (*The Unsinkable Molly Brown*, reż. Charles Walters, 1964) z Debbie Reynolds oraz *My Fair Lady* (reż. George Cukor, 1964) z Audrey Hepburn (film ten zajął siódme miejsce w zestawieniu najpopularniejszych tytułów 1964 r. i czwarte w 1965 r.). W 1969 drugim najpopularniejszym filmem była *Zabawna dziewczyna* (*Funny Girl*, reż. William Wyler, 1968) z rozpoczynającą swoją karierę Barbrą Streisand. W 1968 r. czwarte miejsce zajęła *Dolina lalek* (*Valley of the Dolls*, reż. Mark Robson, 1967) z Barbarą Parkins, Patty Duke i Sharon Tate w rolach głównych, choć ten film, pomimo obecności w nim kilku wstawek muzycznych, trudno nazwać tradycyjnym musicaliem. Pozostałe filmy z kobiecymi rolami głównymi były przede wszystkim komediami. Były to komedie rodzinne, takie jak: *Rodzice, miejcie się na baczności* (*The Parent Trap*, reż. David Swift, 1961) z Hayley Mills w podwójnej roli kłopotliwych bliźniaczek, czy *Twoje, moje i nasze* (*Yours, Mine and Ours*, reż. Melville Shavelson, 1968) z Lucille Ball, znaną szerokiej widowni z niezwykle popularnego

w końcówce lat 50. sitcomu *I Love Lucy*; komedie kryminalne: *Koci detektyw* (*That Darn Cat!*, reż. Robert Stevenson, 1965), czy komedie z wyraźnymi wątkami romansowymi: *Przesuń się, kochanie* (*Move Over, Darling*, Michael Gordon, 1963) z Doris Day i *Pięciu mężów pani Lizy* (*What a Way to Go!*, reż. J. Lee Thompson, 1964) z Shirley MacLaine. Film *Żółty Rolls-Royce* (*The Yellow Rolls-Royce*, Anthony Asquith, 1964) był filmem nowelowym, w którym pojawiły się takie gwiazdy, jak Ingrid Bergman, Shirley MacLaine czy Jeanne Moreau, a niektóre nowele miały charakter komediowy. Katalog najpopularniejszych filmów z wiodącymi rolami kobiecymi zamyka horror Romana Polańskiego *Dziecko Rosemary* (*Rosemary's Baby*, 1968) z Mią Farrow w roli dziewczyny oczekującej dziecka. I to właśnie film Polańskiego, jest jednym z 6 filmów z lat 60., w których główne role odgrywały kobiece bohaterki, a który nie został w kategoryzacji gatunkowej przypisany do gatunku romansowego, choć przecież życie uczuciowe głównej bohaterki odgrywa w tym utworze dość istotną rolę. Podobnie rzecz ma się z innymi filmami, które nie zostały przypisane przez redaktorów IMDB do kategorii filmów z wątkami romansowymi, choć są one obecne w zasadzie we wszystkich tych filmach, bowiem zarówno takie dramaty jak: *Nagle, zeszłego lata*, *Brodzicz* czy *Kto się boi Virginii Woolf?* zawierają wyraźne wątki romansowe, jak i komedie *Moje, twoje i nasze* czy *Mary Poppins* nie są zupełnie od nich wolne.

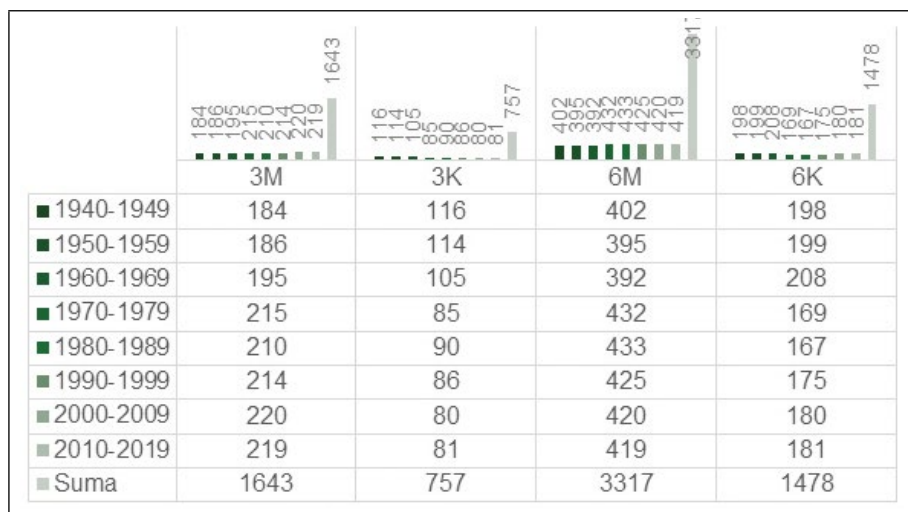
Lata 1970–1979

Bardzo podobnie sytuacja wyglądała w latach 70. Wśród 15 filmów z kobiecymi rolami wiodącymi jedynie trzy tytuły: horror *Egzorcysta* (*The Exorcist*, reż. William Friedkin, 1973) z Ellen Burstyn, przygodowy thriller *Głębia* (*The Deep*, reż. Peter Yates, 1977) z Jacqueline Bisset oraz komedia sensacyjna *Nieczyste zagranie* (*Foul Play*, reż. Colin Higgins, 1978) z Goldie Hawn, nie zostały przypisane do gatunku „romance”, choć w tym ostatnim filmie wątek miłosny pojawia się dość wyraźnie. Wszystkie pozostałe filmy mieszczą się w szeroko rozumianych opowieściach o miłości. Wiadocznym jest to na przykład w przypadku cieszących się dużą popularnością (szczególnie w pierwszej połowie dekady) produkcji z największą kobiecą gwiazdą tego okresu, czyli z Barbrą Streisand, która pojawiła się w takich przebojach, jak: *Hello, Dolly!* (reż. Gene Kelly, 1969 – 4 miejsce w zestawieniu za rok 1970), *Puchacz i kotka* (*The Owl and the Pussycat*, reż. Herbert Ross, 1970), *No i co, doktorku?* (*What's Up, Doc?*, reż. Peter Bogdanovich, 1972), *Zabawna dama* (*Funny Lady*, reż. Herbert Ross, 1975). W tej dekadzie popularnością cieszyły się również bardzo klasyczne melodramaty, takie jak *Love Story* (reż. Arthur Hiller, 1972) czy *Lato roku 1942* (*Summer of '42*, reż. Robert Mulligan, 1972) oraz bardziej wywrotowe opowieści, takie jak

mający swoją premierę w 1969 r., ale świętujący kasowe triumfy w 1970 r., film Paula Mazursky'ego *Bob, Carol, Ted i Alice* (*Bob & Carol & Ted & Alice*) z Natalie Wood w roli głównej. Listę filmów z głównymi rolami kobiecymi uzupełniają dwa musicale: wprowadzone po raz drugi na ekrany kin w 1973 r. *Dźwięki muzyki* oraz *Kabaret* (*Cabaret*, reż. Bob Fosse, 1972) z Liżą Minnelli oraz dwie komedie *Garbi znowu w trasie* (*Herbie Rides Again*, reż. Robert Stevenson, 1974) oraz *Suita kalifornijska* (*California Suite*, reż. Herbert Ross, 1978) z Jane Fondą w roli głównej. Zgodnie z przyjętymi zasadami tworzenia tego zestawienia, do filmów, w których na pierwszym miejscu w zestawieniu obecnym na stronie IMDb pojawia się kobieta, zaliczyłem także dokumentalną relację z festiwalu *Woodstock* (reż. Michael Wadleigh, 1970), ponieważ redaktorzy strony na pierwszym miejscu, wśród wielu pojawiających się w filmie artystów, wymieniają Joan Baez, choć trudno uznać, że dokument skupiony jest na losach tej piosenkarki.

Wśród 800 filmów poddanych analizie, jedynie 18% to opowieści, w których kobieta odgrywała rolę główną. Znakomita większość tych historii zawiera wyraziste wątki romantyczne, nawet jeśli w określeniu gatunkowym pojawiającym się w portalu IMDb czasami pomijano to określenie.

Trzy i sześć głównych ról w filmach z lat 1940–2019

Ilustracja 2. Liczba mężczyzn i kobiet wśród trzech (3M i 3K) oraz sześciu (6M i 6K) głównych ról w najpopularniejszych filmach z lat 1940–2019

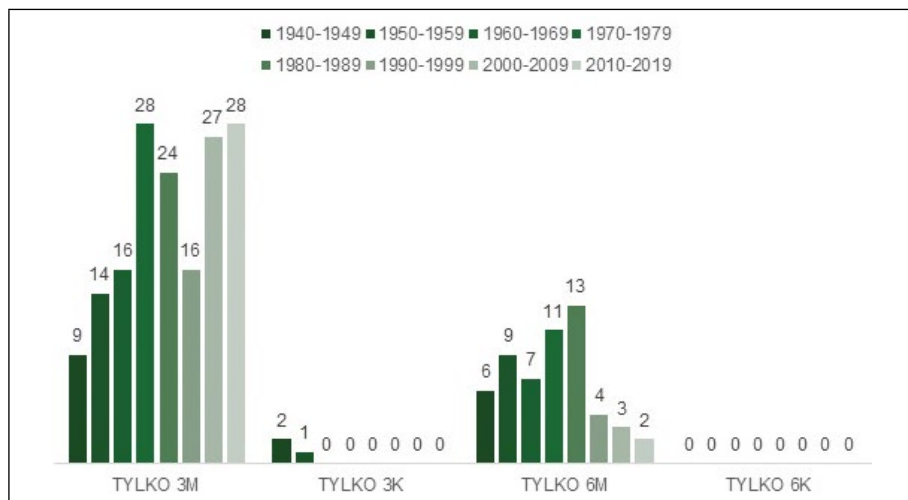
Źródło: opracowanie własne.

Jeszcze wyraźniej dominacja męskocentryczności narracji obecnych w najbardziej kasowych filmach z lat 1940–2019 będzie widoczna, gdy przyjrzymy się nie tylko rolom pierwszoplanowym, ale weźmiemy pod uwagę 3 oraz 6 pierwszych nazwisk, które pojawiają się przy opisie danego tytułu w portalu IMDb (ilustracja nr 2). W liczbach bezwzględnych sytuacja związana z kobiecymi bohaterkami wydaje się lepsza niż w momencie, gdy brane były pod uwagę jedynie role pierwszoplanowe. W przypadku trzech głównych postaci, które pojawiały się w analizowanych filmach, kobiety stanowiły 31,5%. Co ciekawe, znów okazuje się, że to produkcje z połowy XX w. były pod tym względem bardziej „sfeminizowane” niż filmy z XXI w. W latach 40. odsetek kobiet wśród 3 głównych bohaterów filmów wynosił 38%, w pierwszej dekadzie XXI w. spadł do 26%.

Gdy bierzemy pod uwagę 6 pierwszych nazwisk, które pojawiają się w opisie obsady poszczególnych filmów w portalu IMDB, odsetek postaci kobiecych wynosi ok. 30%. Najwięcej kobiet pojawia się w obsadzie filmów z lat 60. – blisko 35%, najmniej w latach 80. – niecałe 28%.

Całkowicie męska lub kobieca obsada w rolach wiodących

Jednak jeszcze wyraźniej pewne tendencje będą widoczne, gdy sprawdzimy, ile filmów z całkowicie męską lub kobiecą obsadą w rolach wiodących (trzy i sześć pierwszych nazwisk wykonawców ról głównych) pojawiło się w kolejnych dekadach.

Ilustracja 3. Liczba filmów z wyłącznie mężczyznami (TYLKO 3M lub TYLKO 6M) lub wyłącznie kobietami (TYLKO 3K lub TYLKO 6K) w trzech lub sześciu głównych rolach w najpopularniejszych filmach z lat 1940–2019

Źródło: opracowanie własne.

Filmy z dominacją kobiecych bohaterek

Pierwsze, co zapewne zwraca uwagę na tak sporządzonym wykresie, to fakt, że wśród 800 filmów, które poddano analizie, nie znalazło się ani jedno dzieło, w którym narracja byłaby oparta na pokazaniu perypetii głównie kobiecych bohaterek, bowiem nie ma w tym zestawieniu ani jednego utworu, w którym wśród 6 ról wiodących wymienione byłyby same kobiety. Filmy, w których postaci kobiecie wymienione były jako trzy najważniejsze, to tylko 3 tytuły, a najnowszy z nich pochodzi z roku 1953. W latach 40. pojawiły się dwa takie filmy, były to: musical Vincent'a Minnelli'ego *Spotkamy się w St. Louis* z Judy Garland, Margaret O'Brien, Mary Astor i Lucille Bremer w rolach głównych oraz dramat społeczny Elii Kazana *Pinky* z Jeanne Crain, Ethel Barrymore i Ethel Waters – jedną z pierwszych Afroamerykańskich aktorek, które pojawiają się w tym zestawieniu. Filmem z 1953, w którym, jako ostatnim wśród 800 najpopularniejszych tytułów od roku 1940 pojawiły się trzy główne kobiece bohaterki, była słynna komedia w reżyserii Jeana Negulesco *How to Marry a Millionaire*, w której na tytułowe pytanie próbują odpowiedzieć Marilyn Monroe, Betty Grable i Lauren Bacall. Co symptomatyczne, ostatnim filmem, w którym pojawiły się trzy główne kobiece bohaterki, jest opowieść o „poszukiwaczkach złota” (choć tak naprawdę poszukiwaczkach romantycznej miłości), próbujących „uzupełnić swoje niepełne życie o obecność w nim mężczyzny, najlepiej bogatego”, by opisać to w stylistyce obowiązującej w tej dekadzie.

Gdyby poszukiwać filmów, w których choć 5 z 6 głównych postaci to kobiety, to okaże się, że takich tytułów, wśród 800 analizowanych filmów, jest zaledwie 6. Aż trzy z nich pojawiły się w latach 50., po jednym tytule pojawia się w latach 70., 90. XX w., i pierwszej dekadzie XXI w. Jednak uważniejsze przyjrzenie się tym filmom wskazuje, że nie są to najczęściej opowieści szczególnie emancypacyjne. W latach 50. dwa tytuły to klasyczne disneyowskie animacje, czyli *Kopciuszek* (1950) i *Spiąca królewna* (1959). Trzecim filmem z tej dekady jest wyreżyserowana przez Johna Hustona biografia (raczej luźno oparta na prawdziwym życiu artysty) francuskiego malarza Henri de Toulouse-Lautrec *Moulin Rouge* (1952). W roli głównej wystąpił José Ferrer, zaś 5 kolejnych nazwisk, które pojawiło się w omówieniu obsady tego filmu, obecnej na stronie IMDb, to nazwiska kobiet, które otaczały filmowego Henrie'ego. Podobnie wygląda obsada jedynego filmu z lat 70., w którym pojawiło się 5 kobiecych bohaterek, występujących obok głównego bohatera. Filmem z tak liczną kobiecą obsadą było skandalizujące *Ostatni tango w Paryżu* (*Ultimo tango a Parigi*, 1972) w reżyserii Bernardo Bertolucciego, z Marlonem Brando w roli Paula, otoczonego przez kobiety, wchodzące z nim w różnego typu

(głównie erotyczne) relacje. Być może najbardziej emancypacyjnym filmem wśród tych, w których 5 z 6 głównych postaci, to postaci kobiece, byłaby *Ich własna liga* (*A League of Their Own*), film z roku 1992 wyreżyserowany przez Penny'ego Marshalla. Choć w roli głównej – trenera próbującego stworzyć kobiecą drużynę baseballu – wystąpił Tom Hanks, to jednak równie istotne role w tym filmie odegrane zostały przez cały zespół prawdziwych kobiecych gwiazd aktorskich, takich jak: Geena Davis, Lori Petty, Madonna, Rosie O'Donnell czy Megan Cavanagh. Ostatnim filmem, w którym znajdziemy znaczącą przewagę głównych postaci kobiecych jest *Czarownica* z 2014 r., w którym nie tylko cała historia oparta jest na relacji pomiędzy kobietami, ale który także kończy się rewolucyjnym przesłaniem, wskazującym, że miłość „siostrzana” może być równie istotna, jeśli nie istotniejsza, od heteronormatywnej miłości erotycznej.

Filmy z dominacją męskich bohaterów

Na przeciwnym biegunie mieszczą się filmy, w których to mężczyźni są głównymi bohaterami. Jeśli bierzemy pod uwagę filmy z trzema głównymi męskimi bohaterami, to stanowią one ponad 20% wszystkich spośród 800 analizowanych filmowych narracji. Po raz kolejny, co nieco zaskakujące, okazuje się, że najmniej tego typu opowieści pojawiło się w latach 40. (jedynie 9), najwięcej zaś w latach 70. XX w. i w drugiej dekadzie XXI w. (po 28). Aż 55 filmów, spośród 800 analizowanych, to opowieści, w których kobiety w ogóle nie pojawiają się wśród 6 głównych bohaterów. W tym zestawieniu najwięcej takich filmów pojawiło się w latach 80. XX w, bowiem aż 13 narracji skupionych było jedynie wokół „męskich” problemów i bohaterów.

Lata 1940–1949

W latach 40., co zrozumiałe, cztery spośród sześciu utworów, w których cała szóstka głównych bohaterów była mężczyznami, to filmy wojenne, takie jak: *Waleczny sześćdziesiąty dziewiąty* (*The Fighting 69th*, reż. William Keighley, 1940), *Wake Island* (1942, reż. John Farrow), *Trzydzieści sekund nad Tokio* (*Thirty Seconds Over Tokyo*, reż. Mervyn LeRoy, 1944), *Winged Victory* (reż. George Cukor, 1944). Kolejnym utworem był musical *Star Spangled Rhythm* (reż. George Marshall, A. Edward Sutherland, 1942) w którym pojawiła się cała plejada największych ówczesnych gwiazd z Bingiem Crosby i Bobem Hopem na czele (w tym przypadku fakt, że sześć pierwszych nazwisk w opisie filmu, który znajduje się w portalu IMDb, to mężczyźni, wydaje się nieco przypadkowy). Ostatnim filmem, w którym pojawia się niemal całkowicie męska obsada, jest film Normana Tauroga z 1941 r.,

opowiadający o męskiej szkole prowadzonej przez ojca Flanegana (Spencer Tracy) – *Men of Boys Town*.

Lata 1950–1959

Również w latach 50., wśród filmów „męskich” dominowały filmy wojenne, choć nie zawsze utrzymane w poważnej tonacji. *Pole bitwy* (*Battleground*, reż. William A. Wellman, 1949) – drugi najbardziej kasowy film 1950 r., *Z jasnego nieba* (*Twelve O’Clock High*, reż. Henry King, 1949) – dziesiąty na liście kasowych przebojów 1950 r., *At War with the Army* (reż. Hal Walker, 1950), *Do piekła i z powrotem* (*To Hell and Back*, reż. Jesse Hibbs, 1955), *Most na rzece Kwai* (*The Bridge on the River Kwai*, reż. David Lean, 1957) czy *Oferma w armii* (*No Time for Sergeants*, reż. Mervyn LeRoy, 1958) to utwory, w których większość głównych ról odgrywana jest przez mężczyzn i które opowiadają o rzeczywistości wojennej lub rozgrywają się w wojskowym środowisku. W latach 50. pojawiła się nowa tendencja w postaci wysoko-budżetowych widowisk, które miały na celu odciągnąć widzów od telewizorów i zachwycić ich rozmachem inscenizacyjnym. Część z tych filmów oparta była na znanym powszechnie materiale literackim, a jednocześnie rozgrywała się w niemal wyłącznie męskim środowisku. Filmy takie, jak ekranizacje powieści Juliusza Verne’a: *20000 mil podmorskiej żeglugi* (*20,000 Leagues Under the Sea*, reż. Richard Fleischer, 1954) czy *W 80 dni dookoła świata* (*Around the World in Eighty Days*, reż. Michael Anderson, John Farrow, 1956) lub adaptacja klasycznej opowieści Hermana Melville’a – *Moby Dick* (reż. John Huston, 1956) pokazywały ekscytujące przygody, ale przeżywane niemal wyłącznie przez bohaterów jednej tylko płci.

Lata 1960–1969

W latach 60. nadal pojawiały się filmy wojenne z dominującą męską obsadą, choć zaczął nieco zmieniać się typ widowiska związanego z pokazywaniem wojny. O ile *Najdłuższy dzień* (*The Longest Day*, reż. Ken Annakin, Andrew Marton, 1962) opowiadający o lądowaniu amerykańskich wojsk w Normandii był jeszcze dość klasycznym filmem wojennym, o tyle dwa inne popularne w tej dekadzie tytuły: *Działa Navarony* (*The Guns of Navarone*, reż. J. Lee Thompson, 1961) i *Parszywa dwunastka* (*The Dirty Dozen*, reż. Robert Aldrich, 1967) wykorzystywały II wojnę światową jako tło do pokazania sensacyjno-przygodowej narracji. Dwa inne filmy z męską obsadą opowiadały o innych wojnach, niż ta, która toczyła się w latach 1939–1945. Epicki film Davida Leana *Lawrence z Arabii* (*Lawrence of Arabia*, 1962) cofa się do czasów z pierwszych dekad XX w., z kolei *Zielone berety* (*The Green Berets*, reż. Ray Kellogg, John Wayne, Mervyn LeRoy, 1968) to jeden z pierwszych filmów ukazujących wojnę w Wietnamie. Listę „męskich”

filmów z lat 60. uzupełnia animowana *Księga dżungli* (*The Jungle Book*, reż. Wolfgang Reitherman, 1967), w której Mowglię otaczają głównie mężczy opiekunowie i wrogowie oraz komedia z Jackiem Lemmonem i Walterem Matthau – *Dziwna para* (*The Odd Couple*, reż. Gene Saks, 1968).

Lata 1970–1979

W latach 70. aż 11 filmów rozgrywało się w „męskim środowisku”. Ale tylko trzy z nich były filmami wojennymi. Były to produkcje: *Patton* (reż. Franklin J. Schaffner, 1970), *Paragraf 22* (*Catch-22*, reż. Mike Nichols, 1970) oraz *Bitwa o Midway* (*Midway*, reż. Jack Smight, 1976). Pozostałe rozgrywały się w androcentrycznych środowiskach: męskiego więzienia – *Motylek* (*Papillon*, reż. Franklin J. Schaffner, 1973), spływu kajakowego organizowanego na amerykańskiej prowincji – *Uwolnienie* (*Deliverance*, reż. John Boorman, 1972), komendy policji w San Francisco – *Brudny Harry* (*Dirty Harry*, reż. Don Siegel, Clint Eastwood, 1971), *Siła Magnum* (*Magnum Force*, reż. Ted Post, 1973), redakcji waszyngtońskiej gazety – *Wszyscy ludzie prezydenta* (*All the President's Men*, reż. Alan J. Pakula, 1976). Trzy pozostałe filmy, w których również sześć głównych ról portal IMDb przypisał mężczyznom, to slapstickowa komedia Mela Brooksa *Nieme kino* (*Silent Movie*, 1976) oraz kukielkowa opowieść oparta na popularności telewizyjnego show – *Wielka wyprawa muppetów* (*The Muppet Movie*, reż. James Frawley, 1979), choć ten film znalazł się w zestawieniu tylko dlatego, że głos Miss Piggy podkładał Frank Oz. Również w dokumencie *In Search of Noah's Ark*, zgodnie z panującą wówczas praktyką, zarówno narratorem, jak i pojawiającymi się w filmie ekspertami są wyłącznie mężczyźni.

Lata 1980–1989

Dekadą, w której pojawiło się najwięcej, bo aż 13 filmów, w których 6 głównych ról grali mężczyźni, były lata 80 XX w. Jedynie jeden z nich był typowym filmem wojennym, opowiadającym o wojnie w Wietnamie i jej konsekwencjach – był to *Pluton* (*Platoon*, reż. Oliver Stone, 1986). Wszystkie pozostałe utwory koncentrowały się na męskich bohaterach, kobiece postaci traktując jedynie jako trzecioplanowy lub epizodyczny element przygód różnego typu „twardzieli”. Wśród nich znajdziemy byłych więźniów próbujących reaktywować swój zespół muzyczny – *Blues Brothers* (*The Blues Brothers*, 1980, reż. John Landis, 1980), brytyjskich lekkoatletów przygotowujących się do Olimpiady w 1924 r. – *Rydwany ognia* (*Chariots of Fire*, reż. Hugh Hudson, 1981), dzielną załogę statku *Enterprise* – *Star Trek II: Gniew Khana* (*Star Trek II: The Wrath of Khan*, reż. Nicholas Meyer, 1982); *Star Trek III: W poszukiwaniu Spocka* (*Star Trek III: The Search for Spock*, reż. Leonard Nimoy, 1984); *Star Trek IV: Powrót na Ziemię*

(*Star Trek IV: The Voyage Home*, reż. Leonard Nimoy, 1986), ekipę Eliota Nessa polującą na Ala Capone – *Nietykalni* (*The Untouchables*, reż. Brian De Palma, 1987), kieszonkowca, który bryluje w towarzystwie rekinów biznesu – *Nieoczekiwana zmiana miejsc* (*Trading Places*, reż. John Landis, 1983), niezbyt roztargniętych szpiegów – *Szpiedzy tacy jak my* (*Spies Like Us*, reż. John Landis, 1985), młodych karatek – *Karate Kid 2* (*The Karate Kid Part II*, reż. John G. Avildsen, 1986), uczniów szkół średnich, pokazanych w wersji komediowej – *Świntuch* (*Porky's*, reż. Bob Clark, 1981) lub poważnej – *Stowarzyszenie Umarłych Poetów* (*Dead Poets Society*, reż. Peter Weir, 1989), a nawet grupę cudownie odmłodzonych emerytów – *Kokon* (*Cocoon*, reż. Ron Howard, 1985).

Lata 1990–2019

W kolejnych dekadach liczba filmów „androcentrycznych” nieco spadła, cztery takie utwory pojawiły się w ostatniej dekadzie XX w. *Szeregowiec Ryan* (*Saving Private Ryan*, reż. Steven Spielberg, 1998) to jeden z ostatnich filmów wojennych, które znalazły się wśród przebojów kasowych ostatnich lat. Akcja *Połowania na Czerwony Październik* (*The Hunt for Red October*, reż. John McTiernan, 1990) w znakomitej części rozgrywa się na pokładach łodzi podwodnych, pośród męskiej załogi. Sensacyjna *Twierdza* (*The Rock*, reż. Michael Bay, 1996) także opowiada przede wszystkim o męskich bohaterach. Co ciekawe, również w pierwszej części *Toy Story* męscy bohaterowie (o ile w świecie zabawek podziały płciowe mają w ogóle sens) wymienieni zostali w portalu IMDb jako 6 najważniejszych postaci.

Również w kolejnej dekadzie dwa inne filmy animowane, czyli *Ratatuj* (*Ratatouille*, reż. Brad Bird, Jan Pinkava, 2007) i *Odłot* (*Up*, reż. Pete Docter, Bob Peterson, 2009) opowiadały o perypetiach męskich (czy też w pierwszym przypadku – samczych) bohaterów. Trzecim filmem o głównie męskiej obsadzie, wyprodukowanym w pierwszej dekadzie XXI w. był *Ostatni samuraj* (*The Last Samurai*, reż. Edward Zwick, 2003). W latach 2010–2019 tylko druga część opowieści o szalonym wieczorze kawalerskim, czyli *Kac Vegas w Bangkoku* (*The Hangover Part II*, reż. Todd Phillips, 2011) i pierwsza część trylogii o przygodach dzielnego Bilbo Bagginsa – *Hobbit: Niezwykła podróż* (*The Hobbit: An Unexpected Journey*, reż. Peter Jackson, 2012) nie prezentowała wyrazistych postaci kobiecych.

Wnioski

Przeprowadzone badanie potwierdza tezę, że kino głównego nurtu jest kinem bardzo mocno zakorzenionym w dyskursie patriarchalnym.

Tezy przedstawione na przykład przez Laurę Mulvey¹⁰ czy inne badaczki i badaczy o nastawieniu feministycznym znajdują pełne potwierdzenie w przypadku 800 filmów poddanych analizie. Jednak, mimo wszystko, pewne zdziwienie budzi skala tego zjawiska i jego trwałość oraz czasami nieoczywisty rozkład jego nasilenia w poszczególnych dekadach. Zapewne zbyt daleko idącym uproszczeniem byłaby teza, że spadek liczby pierwszoplanowych bohaterek kobiecych możemy zaobserwować w dekadach, w których w Stanach Zjednoczonych, które były i są głównym dostarczycielem popularnych treści audiowizualnych, następował „zwrot konserwatywny” w warstwie polityczno-społecznej przyjmujący formę przejęcia władzy przez republikanów. O ile mniej widoczne było to jeszcze w latach 50., gdy wciąż spora liczba filmów opartych na ukazywaniu różnego typu relacji intymnych cieszyła się sporą popularnością widzów, o tyle już lata 80., które przebiegły pod przywództwem Ronalda Reagana i Georga H.W. Busha oraz „kino po traumie”¹¹ związanej z zamachami z 11 września 2001 r. i prezydenturą Georga W. Busha, przyniosły wyraziste egemplifikacje kulturowe w postaci na przykład największej liczby filmów popularnych z wyłącznie męską obsadą (lata osiemdziesiąte) czy najmniejszej liczby filmów z pierwszoplanowymi postaciami kobiecymi w pierwszej dekadzie XXI w. Jak pisano powyżej, jest to zapewne zbyt daleko idące uproszczenie i przyczyny takiego stanu rzeczy są bardziej skomplikowane i uwarunkowane nie tylko zmianami politycznymi, ale i zmianami wewnętrznymi przemysłu filmowego. Zmienił się na przykład typ widowiska, które widzowie uznają za prymarnie „kinowe”. Kilka dekad temu niekoniecznie były to tylko filmy oparte na widowiskowości, sporo dzieł kinowych podejmowało także aktualne i często kontrowersyjne tematy społeczne. Pojawienie się najpierw telewizji kablowych, a potem platform streamingowych, które nie podlegały żadnym ograniczeniom cenzuralnym, sprawiło, że to właśnie te przekazniki treści audiowizualnych przejęły od kina realizację tematów kontrowersyjnych. Ciekawe wydaje się także porzucenie przez kino głównego nurtu tematyki związanej z relacjami intymnymi, które – oczywiście dość stereotypowo, ale kino najpopularniejsze właśnie na najpopularniejszych stereotypach jest oparte – pozwalało na zaprezentowanie wyrazistych postaci kobiecych. Kino głównego nurtu przestało być wytwórcą wzorców „romansowych”, porzuciło tematykę miłosno-erotyczną, która przez dekady była jednym z podstawowych

¹⁰ L. Mulvey, *Do utraty wzroku. Wybór tekstów*, red. K. Kuc, L. Thompson, Kraków-Warszawa 2010.

¹¹ Termin zaproponowany przez Kają Łuczyńską, w jej rozprawie doktorskiej *Kino po traumie. Strategie reprezentacji wydarzeń z 11 września 2001 roku w amerykańskim filmie fabularnym*.

tematów realizowanych przez Hollywood. Współczesne bohaterki filmowe walczą częściej (fizycznie a nie metaforycznie) o ocalenie świata niż o uczucia.

Bibliografia

- Adamczak M., *Globalne Hollywood, filmowa Europa i polskie kino po 1989 roku*, Gdańsk 2010.
- Adamczak M., *Kapitały przemysłu filmowego. Hollywood, Europa, Chiny*, Warszawa 2018.
- Badanie widowni filmowej. Antologia przekładów*, red. K. Klejsa, M. Saryusz-Wolska, Warszawa 2014.
- Kay E.D., *Box-Office Champs. The Most Popular Movies of the Last Fifty Years*, New York 1991.
- Kerrigan F., *Film Marketing*, New York–London 2017.
- Lewicki A., *Analiza box office'ów jako narzędzie badań filmoznawczych*, „Kwartalnik Filmowy” 2014, nr 85, s. 118–132.
- Łuczyńska K., *Kino po traumie. Strategie reprezentacji wydarzeń z 11 września 2001 roku w amerykańskim filmie fabularnym*, niepublikowana praca doktorska.
- McQuail D., *Teoria komunikowania masowego*, red. T. Goban-Klas, tłum. M. Bucholc, A. Szulżycka, Warszawa 2008.
- Mintzberg H., *Jak naprawdę działają organizacje. Siedem kluczy do zrozumienia ich funkcjonowania, struktury i roli w naszej codzienności*, tłum. M. Witkowska, Warszawa 2024.
- Mulvey L., *Do utraty wzroku. Wybór tekstów*, red. K. Kuc, L. Thompson, Kraków–Warszawa 2010.
- Salt B., *Styl i technologia filmu. Historia i analiza*, tłum. A. Helman, Łódź 2003.

Streszczenie

Artykuł jest analizą ilościową przeprowadzoną na próbie 800 najpopularniejszych filmów z lat 1940–2019. Materiał badawczy stanowi 10 filmów, które uzyskały w danym roku najlepsze wyniki w zestawieniu box-office. Następnie, na podstawie danych pojawiających się w serwisie www.imdb.com, opracowane zostało zestawienie obejmujące pierwsze, trzy pierwsze oraz sześć pierwszych nazwisk, które pojawiły się przy omówieniu danego tytułu. Zestawienie tych nazwisk pod względem genderowym, pozwoliło na wskazanie na dominację wśród najpopularniejszych filmów z lat 1940–2019 narracji męskocentrycznych, choć ciekawy jest rozkład tej dominacji w poszczególnych dekadach. Badanie wskazało na przykład, że najwięcej popularnych filmów z pierwszoplanowymi postaciami kobiecymi (30 %) pojawiło się w latach 1940–1949, zaś najmniej (5 %) w latach 2000–2009. Interesujący wydaje się również fakt, że spośród 800 badanych filmów nie pojawia się ani jedna narracja, w której pojawiłoby się 6 głównych

postaci kobiecych, podczas gdy filmów z 6 dominującymi postaciami męskimi w zestawieniu pojawiło się aż 55.

Słowa kluczowe: box-office, gender, kino popularne, badania ilościowe

The main heroes and heroines of the most popular films from 1940-2019. Quantitative analysis

Abstract

The article is a quantitative analysis conducted on a sample of 800 of the most popular films from 1940–2019. The research material consists of 10 films that achieved the best box-office results in a given year. Then, based on the data appearing on the website www.imdb.com, a list was prepared including the first, first three and first six names that appeared when discussing a given title. The comparison of these names in terms of gender allowed us to indicate the dominance of male-centric narratives among the most popular films from 1940–2019, although the distribution of this dominance in individual decades is interesting. The study showed, for example, that the most popular films with female leads (30%) appeared in the years 1940–1949, while the least (5%) appeared in the years 2000–2009. What also seems interesting is the fact that out of the 800 films examined, there is not a single narrative with 6 main female characters, while as many as 55 films with 6 dominant male characters appeared in the list.

Keywords: box-office, gender, popular cinema, quantitative research